

018 Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek

Vooraf

Mondriaan schrijft een tekst met de titel: *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek*. Onder deze titel schrijft hij: ‘Aanvulling tot het artikel “De Bruiteurs Futuristes Italiens” en “het” nieuwe in de muziek. De Stijl, jaargang 4, No. 8 en 9’.

Bron

Twee bronnen zijn gevonden. De eerste bron is een manuscript in het Van Doesburg-archief¹ met de titel *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek*. Het manuscript is geschreven op 16 losse schrijfblokblaadjes², rechtsboven genummerd van 1 tot en met 16. Sommige pagina's (5, 6, 7, 8 en 13) zijn verlengd door een gedeelte van een blaadje eraan te plakken. De laatste pagina is verkort doordat Mondriaan er een gedeelte heeft afgeknipt. De tekst is netjes met pen geschreven; hier en daar zijn woorden doorgehaald en toegevoegd. In het vervolg noemen we deze bron: manuscript ‘1410’³. Deze bron geldt als authentiek en geautoriseerd. De tweede bron is de publicatie van *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* in het januari- en februarinummer van *De Stijl*⁴. Manuscript en publicatie beschouwen we als voltooid.

Op enkele plaatsen (7) is er een klein verschil tussen manuscript ‘1410’ en publicatie.

Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek vormt een zogenoemde dubbele presentatie met [021] *Le Néo-Plasticisme. Sa réalisation dans la musique et au théâtre futur*.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst is de publicatie in *De Stijl*. We nemen aan dat Theo van Doesburg⁵ Mondriaan op de hoogte heeft gesteld van de wijzigingen en dat de schilder de correcties heeft geaccepteerd.

In de leestekst zijn de twee afleveringen als een geheel gepresenteerd. In een brief aan Van Doesburg (februari 1922) stelt Mondriaan een wijziging voor, maar Theo heeft deze voorgestelde wijziging niet in de publicatie verwerkt.

Titel

Voor de gepresenteerde tekst is dezelfde titel gebruikt als die van de publicatie *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek*.

Datering en ondertekening

Het manuscript ‘1410’ en de publicatie zijn gedateerd: ‘Paris - Jan - ‘22.’ De datering van *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* is: januari 1922⁶.

Het manuscript is niet ondertekend, maar boven de titel heeft Mondriaan geschreven: ‘P. Mondrian.’

Ontstaan en publicatie

De eerste keer dat Mondriaan schrijft dat hij bezig is met een aanvulling op *De Bruiteurs Futuristes Italiens* en ‘het’ nieuwe in de muziek, is in een brief aan Theo van Doesburg (3 oktober 1921): ‘Met de eigenlijke N.P. muziek zelf en instrumentomschrijving ben ik ook bezig. Maar ik haast me nu niet meer. Alles gaat zo langzaam.’ Dat het langzaam gaat, komt wellicht ook door de verhuizing van de Rue de Coulmiers terug naar de Rue du Départ in oktober 1921⁷, maar de voornaamste reden voor het trage tempo is Mondriaans bedachtzame manier van schrijven. Overigens zou het ook mogelijk zijn dat Mondriaan met ‘langzaam gaan’ zinspeelt op de langzame vooruitgang van ‘het nieuwe’ in de cultuur.

¹ Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag. Inv.nr.1410.

² Ca. 25 x 21 cm.

³ Digital Appendix: Supplements 018 (manuscript 1410).

⁴ *De Stijl* 5, no.1 (januari 1922): 1-7; no.2 (februari 1922): 17-23.

⁵ Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands schrijver, kunstenaar en redacteur van *De Stijl*.

⁶ Mondriaan woont dan op het adres: 26 Rue du Départ, Parijs.

⁷ CRII: 121.

In een volgende brief aan Theo (28 december 1921) merkt Mondriaan op dat hij de theorie van de Neo-Plastische muziek niet kan voltooien omdat het instrument, het praktische nog ontbreekt. Hij schrijft: ‘Wel heb ik aan de artikels gewerkt en spoedig hoop ik je (over 2 weken denk ik) het slot over N.P. muziek te zenden. Ik was blij met een schrijven van Nelly uit Weenen, die er bij bleef dat de rust het tegendeelige was in de muziek⁸. Zoo kwam ik weer aan ’t schrijven en probeer het tegen te spreken. Ik werk mijn N.P. muziek niet geheel uit, omdat het instrument mankeert maar zal ’t toch geheel aangeven.’

Op 7 februari 1922 stuurt de schilder het tweede deel van zijn artikel aan de redactie van *De Stijl*: ‘Beste Vrinden, ziedaar eindelijk ’t eene artikel. ’t Is zoo lang en zoo laat geworden omdat ik de heele situatie nog eens voor ’t laatst wou behandelen. Alle actueele punten van onze verhouding tot de Cubisten, Puristen (na de nieuwe ondervindingen met L’Esprit Nouveau etc. etc. en na ’t geen jij me ook schrijft) heb ik meen ik behandeld en de hoofdzak: (wat jij laatst ook zoo goed in dat artikel tegen Raynal⁹ enz. gedaan hebt) te doen uitkomen dat de N.B. of N.P. (ik heb net als in mijn vorige artikels de naam Neo Plasticisme genomen juist omdat dit meer een bepaald karakter heeft dan de Nieuwe beelding (want alles noemen ze nieuw) In ’t Hollandsch kan men het ‘de’ nog accentueeren maar zooals jij weet in ’t fransch kan dat niet.) iets geheel ‘anders’ is. Ik hoop dat je ’t niet te gevaarlijk vindt om zoo van een ‘systeem’ te spreken maar het lijkt me de beste weg om de ‘zaak’ eens goed duidelijk te zeggen. Wat mij betreft ben ik dan ook erg te vreden over dit artikel dat ik hoop in ’t fransch de heeren hier onder den neus te schuiven als ’t me later lukt.’

In een volgende brief (februari 1922¹⁰) worden nog wat puntjes op de i gezet: ‘Wat betreft die zin over het schilderij in de concertzaal ik geloof dat het er goed staat. Zal eens nazien. Wacht even. Daar is ’t. Ik schrijf: Als het gebouw niet geheel naar N.P. inzicht gemaakt kan worden enz. Dat is misschien niet duidelijk genoeg maar wil zeggen wat jij ook bedoelt: zoolang de architecten bij ’t oude blijven en er geen nieuwe architectuur is. Me dunkt als je de zin zoo veranderde: Indien het gebouw niet geheel volgens Neo-Plastisch inzicht gemaakt kan worden doordat het publiek zoowel als de architecten bij ’t oude blijven - geen wezenlijk ‘nieuwe’ architectuur en dus geen Neo-Plastische kleurbeelding daarin dus mogelijk zijn, zal ’t althans zoveel mogelijk reeds aan de nieuwe eischen moeten beantwoorden. Zoolang kan op daartoe geschikte plaatsen enz. enz. Me dunkt dit is wel duidelijk. Wil jij de lange zin beter in delen, doe ’t gerust, maar ik meen het kan wel lithararisch zoo.’ De redacteur heeft de zin niet veranderd, zoals de publicatie laat zien.

Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek is in twee afleveringen in *De Stijl* gepubliceerd¹¹.

Reacties van tijdgenoten

Er zijn geen reacties op Mondriaans artikel in *De Stijl, Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* gevonden.

Wel heeft H. van Loon¹² een artikel over Mondriaan geschreven ter gelegenheid van Mondriaans 50ste verjaardag (7 maart 1922). Het artikel ‘Bij Piet Mondriaan’ verschijnt in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* op 23 maart 1922. Van Loon beschrijft onder andere in zijn artikel Mondriaans interesse voor muziek: ‘Op een muziekkavond bij gemeenschappelijke kennissen had ik den schilder ontmoet. Deze zegt dan: - Wist u, dat ik me ook met muziek bezig houd? Verleden jaar heb ik de futuristische *Bruiteurs* gehoord. Ik wil iets dergelijks en dat heb ik uiteengezet. Wel zou ik die instrumenten wat anders willen hebben. Ik voel veel voor het afbreken van de melodie. Daarom voel ik veel voor de *Jazzbands*. Weliswaar is daar nog melodie in, maar vermengd met houtklanken. Ik wil geluiden en dan ineens uit. [...] Den dirigent, ik geloof: Russolini¹³, heb ik toen ontmoet. Hij maakte een volmaakt normalen indruk. Als Mondriaan nu ‘ouderwetsche’ muziek hoort, vraagt hij zich af: vergis ik me, hadden die componisten, hebben allen, die daarbij zweren, het bij het rechte eind? Neen, laat hij er argeloos op volgen: telkens word ik daardoor in mijn overtuiging versterkt.’

Vermelde personen

⁸ Theo van Doesburg is gaan samenwonen met de pianiste Nelly van Moorsel (1899-1975), Nederlands avant-gardistisch pianiste, op wiens muziekexpertise Mondriaan nogal eens een beroep deed.

⁹ Theo van Doesburg. ‘Het kubistisch probleem, zijn gronden en zijn consequenties’ [naar aanleiding van: Daniel Henry, *Der Weg zum Kubismus*; Maurice Raynal, Picasso]. *De Stijl* 4, (december 1921): 173-176.

¹⁰ Ongedateerd; vermoedelijk ‘februari 1922’; het tweede deel van het artikel wordt in het februarinummer van *De Stijl* geplaatst.

¹¹ *De Stijl* 5, no.1 (januari 1922): 1-7, en no.2 (februari 1922): 17-23.

¹² ‘Het artikel is niet ondertekend, er staat alleen: ‘Van onze correspondent’. In die tijd was Henry E. van Loon de correspondent in Parijs voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant*; algemeen wordt aangenomen, dat hij het artikel heeft geschreven. (Bron: CR II 123.)

¹³ Mondriaan bedoelt: Luigi Russolo.

Mondriaan noemt twee personen in *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* uit de danswereld: Isodora Duncan en Lystikoff. Hij zegt over deze twee personen: ‘wanneer gedanst wordt (à la Isodora Duncan of Lystikoff etc.) op concertmuziek.’ Duncan was een Amerikaanse danseres en wordt beschouwd als een van de grondleggers van de moderne dans¹⁴. Lystikoff¹⁵ (Leistikow) was een Duitse expressionistische danseres, ook actief in Nederland.

Verder noemt Mondriaan twee figuren uit de Griekse mythologie: ‘elkander bestrijdende uitersten [...]’. Reeds in de Oudheid stond de fluit de lier weldra tegen (Bacchus - Apollo).’

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’¹⁶. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: Abstract-Reële muziek, *Abstract-Reële schilderkunst, abstract-reëel leven, beelding van het universele in bepaaldheid, evenwichtige verhouding, grondkleur, harmonie, innerlijkheid, (zuivere) intuïtie, gelijkwaardigheid van fysiek-geest, muziek, Neo-Plasticisme, opheffende tweehed, ryhme, tegendeelge tweehed, tot bepaaldheid gestelde kleur, vormplastiek, universeel beeldingsmiddel, universele.*

Bijzondere woorden

In het artikel *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* staan twee dansvormen vermeld. Over de ‘shimmy’ schrijft Mondriaan: ‘Ook in de Shimmy als dans is de tegenstellende tweehed, hak-teen, echter hoogst merkwaardig, als ook de snelheid in maat.’ De ‘shimmy’ was een ‘jazz dance’, ontstaan uit de foxtrot en populair in de jaren twintig. Bij de ‘shimmy wordt het lichaam stilgehouden, alleen de schouders bewegen van voor naar achter. Als de rechter schouder naar achter gaat, komt de linker naar voren.

Mondriaan zegt over de ‘corté’: ‘Zoo werden figuren als de ‘corté’ in de tango aanvankelijk zeer geaccentueerd (corté double) terwijl heden de accentueering bijna vervalt, de figuren snel op elkander volgen zoodat het eene het andere direct opheft.’ De ‘corté single’ en ‘corté double’ zijn bepaalde variaties in de tango.

Overige opmerkingen

Mondriaan vertaalt *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* in het Frans: *Le Néo-Plasticisme. Sa réalisation dans la musique et au théâtre futur*.¹⁷ De vertaling volgt niet overal precies de oorspronkelijke Nederlandse tekst. Ook de titel is niet letterlijk vertaald. Dit is ook de reden dat beide teksten in dit corpus afzonderlijk worden gepresenteerd.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Mondriaan schrijft een aanvulling op *De Bruiteurs futuristes italiens’ en ‘het’ nieuwe in de muziek*¹⁸. Begin oktober 1921 meldt hij aan Van Doesburg dat hij daarmee bezig is. Deze aanvulling is gedateerd ‘januari 1922’. De schrijfperiode van *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* liep dus ongeveer - met tussenpozen - van oktober 1921 tot januari 1922. Volgens de Catalogue Raisonné vervaardigde Mondriaan in 1921 en 1922 vierendertig schilderijen: B115-148¹⁹. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁴ Isodora Duncan (1878-1927), Amerikaanse danseres; grondlegger van de moderne dans.

¹⁵ Gertrud Leistikow (1885-1948), Duitse danseres; tijdens het interbellum leidde zij in Nederland drie dansscholen (Amsterdam, Den Haag en Rotterdam).

¹⁶ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

¹⁷ Tekst 021.

¹⁸ Tekst 017.

¹⁹ CRII: 286-308.